

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Divan Şiirinde Bebr-i Beyân

Bebr-i Beyân in Divan Poetry

Osman Kufacı*

Abstract: Mythology, which plays a vital role in poetry, is cited in research on the sources of Divan poetry. It may be claimed that the mythological elements used by poets in Divan literature are usually drawn from the circle of Islamic culture for aesthetic reasons. Different mythical aspects, as well as numerous people, cosmic elements, animals, plants, and objects addressed in the poems, may be included in divan poetry. As a result, the complexity and depth of divan poetry may be appreciated by looking at and researching the aspects found in the poems from this perspective. Mythological animals such as Hüma, Phoenix, Simurg and eagle are incorporated in Divan poetry to generate associations in the reader's mind, nourish the poem, give it depth, richness, and polysemy, and boost aesthetic pleasure. Bebr, from which the bebr-i beyân, which is the subject of the study, is manufactured, draws attention as one of them. Bebr, a predatory beast/animal with scaly skin and the speed of a lion, is similar to a huge cat-like tiger. The lion is afraid of the bloodshed bebr. It is said to have been found in India and Africa. Bebr, which attacks its enemies fiercely, becomes frightening with the feathers on its body when it jumps on its prey. That is why being proud of one's power is referred to as "expanding one's feathers" in our language. It does not burn in fire and does not sink in water by nature. It is believed that no weapons of war affect his hide/skin. When the bebr was cornered during the reign of Nüşîrevân, they dispatched a thousand horsemen to slay it. In the Damascus mountains, Rustem, one of the Shahnameh's heroes, killed him. Another term for bebr, whose skin is made of armor, is bebr-i beyân. It's a type of leather armor Rustem wears during the war to keep him safe from arrows and other weapons. During the war, he wore a bebr-i beyân garment as armor.

Structured Abstract: Mythology, which plays a vital role in poetry, is cited in research on the sources of Divan poetry. It may be claimed that the mythological elements used by poets in Divan literature are usually drawn from the circle of Islamic culture for aesthetic reasons. Different mythical aspects, as well as numerous people, cosmic elements, animals, plants, and objects addressed in the poems, may be included in divan poetry. As a result, the complexity and depth of divan poetry may be appreciated by looking at and researching the aspects found in the poems from this perspective.

Mythological animals such as Hüma, Phoenix, Simurg and eagle are incorporated in Divan poetry to generate associations in the reader's mind, nourish the poem, give it depth, richness, and polysemy, and boost aesthetic pleasure. Bebr, from which the bebr-i beyân, which is the subject of the study, is manufactured, draws attention as one of them. Bebr, a predatory beast/animal with scaly skin and the speed of a lion, is similar to a huge cat-like tiger. The lion is afraid of the bloodshed bebr. It is said to have been found in India

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Assoc. Prof. Dr., Sinop University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature

ORCID 0000-0002-8505-6518

osmankufaci@hotmail.com

Cite as/ Atf: Kufacı, O. (2021). Divan şiirinde bebr-i beyân. *Turkish Studies - Language*, 16(4), 2399-2412.

<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.52488>

Received/Geliş: 29 August/Ağustos 2021

Accepted/Kabul: 25 December/Aralık 2021

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2021

Checked by plagiarism software

CC BY-NC 4.0

and Africa. Bebr, which attacks its enemies fiercely, becomes frightening with the feathers on its body when it jumps on its prey. That is why being proud of one's power is referred to as "expanding one's feathers" in our language. It does not burn in fire and does not sink in water by nature. It is believed that no weapons of war affect his hide/skin. When the bebr was cornered during the reign of Nûşîrevân, they dispatched a thousand horsemen to slay it. In the Damascus mountains, Rustem, one of the Shahnameh's heroes, killed him. Another term for bebr, whose skin is made of armor, is bebr-i beyân. It's a type of leather armor Rustem wears during the war to keep him safe from arrows and other weapons. During the war, he wore a bebr-i beyân garment as armor.

By contemplating its varied characteristics, Divan poets created representations of this mythological animal. In the present study, 200 divans were scanned in order to determine the uses of bebr in Divan poetry. The data gathered as a result of the scans was organized into headings and reviewed. It was attempted to discover the characteristics of the bebr that were discussed by the poets and to determine which analogies they employed bebr in. Its place in Divan poetry's aesthetic system has been determined, and its place in our literature has been presented in detail. In the conclusion section, the conclusions reached based on the findings from the couplets relating to Bebr are explained. The purpose of the present essay is to draw attention to the poets' use of bebr and to contribute to future mythology studies.

Bebr is a creature/animal from Persian mythology that appears in Divan poetry. Brief information was supplied in the dictionaries created during the Ottoman period. Unlike the others, Mehmet Salâhî, one of the lexicographers of the time, gives the reader a little more depth regarding the figure and its mythological aspects. Farsi lexicographers Muhammed Pâdishah and Ali Ekber Dihhudâ provided more information than Ottoman Turkish dictionaries, focusing more on the mythological aspect of this creature and less on its physical characteristics.

The poets utilized bebr in various ways in accordance with the derivations from Persian mythology, and formed numerous phrases with the concept, according to the examinations made in the divans. The term "bebr-i beyân" is the most common among these. It is necessary to refer to Persian mythology, particularly because of this sentence. Rûstem, according to legend, killed the bebr, which a thousand courageous soldiers could not, and wore his skin as a dress/armor during the war. War tools did not pierce the bebr's skin, nor did they affect Rûstem's bebr-i beyân garment, which he wore during the war. During the literature review phase of the present study, couplets that are based on this quality or refer to this event were found. Our poets, who benefited/were influenced from Persian mythology, produced a large number of couplets about bebr.

It is noteworthy that couplets about the bebr are mostly found in eulogies. The bebr, which killed a thousand valiant warriors, was equated by Divan poets to lauded personalities. The respected person hunting the bebr is one of the images linked with him. Such graphics are intended to demonstrate the deceased's power and might by conveying a message to readers who are familiar with the mythology surrounding Bebr that the celebrated hero killed the creature that a thousand courageous warriors could not. It is necessary to be familiar with bebr tales in order to comprehend the image/message being conveyed. Indeed, the poets went even further, allowing the bebr to befriend numerous creatures in their imagination/art world, according to the decree/will of the lauded person. Furthermore, semantic complexity and depth were given to the poem, as well as a commemoration of Rûstem, one of the heroes of the Şehnâme, and the bebr in the couplets, producing fictions that evoke the mythological narrative. Although it is said in the couplets and dictionaries on the subject that Rûstem is the one who killed the bebr, Rehâyî Efrâsiyâb is only mentioned in one couplet.

Some of the attributes of the bebr that are expressed in the couplets include being stronger than a lion, being a hunter, having tremendous speed, strength, his fur/color, contumacy/stubbornness, voice, his arriving to the city in the autumn, and being dangerous. Bebr is employed in harmony and contrast with other living creatures in several poems. The poets examined the topic of bebr in a religious and spiritual framework in some couplets. Various elements such as soldiers, lovers, love, clouds, souls, fate, sadness, heart, sun, eyebrows, humanity, poets, and magnificence are present in the poems. In their poems about Bebr, the poets used a variety of literary techniques. İham-ı tenasüp is the most striking of these. The poets devised the art of iham-ı tenasüp by writing the words "bebr" and "beyân" individually and invoking the phrase "bebr-i beyân." It should also be noted that the bebr is a symbol of power and might in numerous couplets.

Keywords: Classical Turkish Literature, bebr-i beyân, divan poetry, mythology, divan

Öz: Divan şiirinin kaynaklarına yönelik araştırmalarda şiirde önemli bir yeri olan mitoloji de zikredilir. Divan edebiyatı içerisinde şairlerin umumiyetle estetik gayelerle yer verdikleri mitolojik öğelerin genel olarak İslam kültürü dairesinden alındığı söylenebilir. Divan şiiri içerisinde konu edilen çeşitli şahıslar, kozmik unsurlar, hayvanlar, bitkiler, nesneler vb. pek çok unsurun gerisinde çeşitli mitolojik unsurlar olabilmektedir. Dolayısıyla şiirde karşılaşılan öğelere bu nazarla bakıp arka planını araştırmakla divan şiirinin zenginliği ve derinliği anlaşılacaktır. Divan şiirinde okuyucunun zihninde çağrışımlar meydana getiren, şiiri besleyip ona derinlik, zenginlik ve çok anlamlılık kazandıran, estetik zevki artıran *Hümâ*, *Anka*, *Simurg* ve *kartal* gibi mitoloji kökenli hayvanlar da bulunur. Çalışmanın konusunu oluşturan bebr-i beyânın elde edildiği bebr de bunlardan biri olarak dikkati çeker. Kedigillerden kaplana benzer, ancak ondan daha cüsseli, yırtıcı bir canavar/hayvan olan bebrin postu pul pul olup aslandan daha hızlı bir hayvandır. Kan dökücü olan bebrden aslan korkar. Hindistan’da ve Afrika’da bulunduğu rivayet edilir. Şiddetli şekilde düşmanlarına saldıran bebr, avı üzerine atladığında vücudundaki tüyleri kabarıp korkutucu bir hâl alır. Bundan dolayı dilimizde kazandığı güç nedeniyle gururlanıp kasılmaya “böbürlenmek” denilir. Ateşte yanmayan ve suda batmayan bir tabiatı vardır. Hiçbir savaş aleti onun postunu/derisini etkileyemez. Nüşîrevân zamanında bebr sıkıştırılınca, öldürmek için bin atlıyı onun üzerine göndermişler, hayvan topluluk arasında kalınca, hepsini ya yaralamış ya öldürmüş ya da yemiştir. Şehnâme’de geçen kahramanlardan Rüstem onu Şam dağlarında öldürmüştür. Derisinden kürk yapılan bebrle ilgili bir başka tabir ise bebr-i beyândır. Rüstem’in savaş sırasında kuşandığı, kendisine ok ve savaş araçları işlemeyen deriden yapılmış bir tür zırhtır. O, bebr-i beyân adlı elbiseyi savaş zamanında zırh olarak giymiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, bebr-i beyân, divan şiiri, mitoloji, divan

Giriş

Divan Edebiyatının Kaynakları kitabının önsözünde Rıdvan Canım (2016, s. 10), divan şiirinin kaynakları arasında Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler, İslam tarihi, genel Türk tarihi, Doğu ve Batı mitolojileri, tarihi ve efsanevi şahsiyetler, devrin ilimleri vb. hususları sayar. Şiirde hiç şüphesiz bunlar arasında mitoloji önemli bir yer tutar. Divan şiiri mitolojik öğelerini, edebiyat kültürünü aldığı İran kültürü ve mitolojisi ile Arap kültürü ve mitolojisinden hazır malzeme olarak kendi bünyesine katmıştır. H. Dilek Batislam, divan edebiyatı içerisinde şairlerin umumiyetle estetik gayelerle yer verdikleri mitolojik öğelerin Arap, İran ve İslam mitolojisinin birleşimi olduğu görüşünü nakleder. Fakat bu karışım içerisinde Fars mitolojisinin ağırlığından, bu mitolojik unsurların çoğunun kökeninin bilinmediğinden bahseder. Batislam, divan şiirinde bahsedilen şahıslar, hekimlik, astroloji, kültür, hayvanlar, mekânlar, bitkiler, nesneler vb. birçok varlığın ardında çeşitli mitolojik kalıntıların karşımıza çıkabildiğini iddia eder (Batislam, 2002, s. 186). Divan edebiyatının mitolojik kökenleri hakkında çok kıymetli makaleler kaleme alan Gönül Alpay Tekin de divan şiirinin kaynakları hakkında çok detaylı analizler yapar. Alpay Tekin, divan şiirinin sadece İslam medeniyeti içerisinde gelişen kültüre ve Yakın Doğu İslami edebiyatının şiir anlayışına dayanmadığını ileri sürer. Ona göre bu temel İslamiyet’ten ve Hristiyanlıktan önceki Yakın Doğu kültürüne kadar geriye gitmektedir (Alpay-Tekin, 2020, s. 423).

Divan şairlerinin işledikleri konuları Kur’an-ı Kerim’deki ayetler gibi İslami delillerle ve mitoloji, halk inanışları ve gelenekleriyle anlatmaları toplumun her kesiminin dikkatini asırlar boyu çekmeyi başarmıştır (Kılıç, 2020, s. 1909). Divan şiirinde mitolojik kökenleri olan unsurlar arasında *Hümâ*, *Ankâ*, *Simurg* ve *kartal* gibi hayvanlar da bulunmaktadır. Divan şiirinde konu edilen mitolojik hayvanlardan biri de bu çalışmanın konusunu teşkil eden bebrdir.

Bebr, Hindistan’a mahsus, kaplandan farklı, kedigillerden yırtıcı ve zararlı bir canlıdır. Kaynaklar kedi, aslan ve kaplana benzettirler. Kaplandan daha büyüktür, aslan gibi hızlıdır, ancak ondan daha fazla kan dökücüdür. Şiddetli saldırmasıyla meşhur zararlı bir canlıdır. Aslan bu hayvandan korkarmış. Hindistan’da ve Afrika’da yaşamını sürdürür. Pul pul olan postundan güzel pösteği olurmuş. Dilimizde bu canlıya “böbür” denilmektedir. Bebrden türemiş bebrilenmek kelimesi dilimizde böbürlenmek biçiminde dolaşımdadır. Bebrin avı üzerine atladığında vücudundaki tüylerinin kabarıp korkutucu bir görüntüye sahip olması sebebiyle dilimizde elde

ettiği güçle gururlanıp kasılmaya “böbürlenmek” denilmektedir. Bugün dilimizde yiğitliğiyle/cesaretiyle pek mağrur olmak, böbürlenmek kavramıyla anlatılır.¹

Osmanlı dönemi sözlükleri içerisinde “bebr” ile ilgili en fazla ve ayrıntılı bilgiyi Mehmed Salâhî verir. Ayrıca “bebr-i beyân” ibaresi sadece onun sözlüğünde geçmektedir. Mehmed Salâhî (1322, s. 93) “bebr-i beyân”a dîbâ-yı münakkaş ve cânfes manalarını verdikten sonra Rüstem’in savaşta giydiği elbisenin bunun derisinden olduğu bilgisini paylaşır.

Farsça sözlüklerden *Ferheng-i Câmi’-i Farsî-Anandrec* yazarı Muhammed Pâdişâh ve *Lugatnâme-i Dihhudâ* yazarı Ali Ekber Dihhudâ “Beber (bebr)” ve “bebr-i beyân” maddelerinde önemli bilgiler verir. Bu bilgilere göre bebr, bir kaplan türü olup diğer yırtıcılardan daha güçlü ve daha vahşi bir hayvanın adıdır. Şîr-i şerze (atik aslan) denen aslan düşmanı, kaplan benzeri bir hayvan türüne de ad olmuştur. Kediye benzer bir hayvan olup kuyruğu yoktur. Postundan örtü/giysi imal edilmiştir. Bu hayvana “vebr” de denilmiştir. Bu hayvan yırtıcı ve vücudu aslan gibi güçlüdür. *Şehnâme*’de çokça söz edilmiştir ve Farslar bebr’i sükûn ile (bebr) şeklinde telaffuz ederler (Pâdişâh, 1363, s. 595; Dihhudâ, 1377, s. 4346-4347).

Muhammed Pâdişâh ve *Lugatnâme-i Dihhudâ* Ali Ekber Dihhudâ “bebr-i beyân” hakkında oldukça ayrıntılı açıklamalar yapar. Buna göre “bebr-i beyân”, askerlerin giydiği kaplan derisinden yapılan, uzun bir elbisedir. Rüstem’in savaş sırasında kuşandığı, kendisine ok işlemeyen deriden yapılmış bir tür zırhtır. Rüstem’in bebrlerden birini öldürüp kendisi için bir savaş elbisesi dikerek bebr-i beyân diye adlandırdığı söylenir. Bazıları da onun, Dev Ekvân’ın (Rüstem’in öldürdüğü dev) derisinden yapıldığını iddia ederler. Kimileri de onun Rüstem tarafından cennetten getirildiğine inanırlar. Rüstem bebrî Şam dağlarında öldürmüş ve derisinden elbisesine cep dikmiştir. Tabiatı ateş olduğundan ateşte yanmaz ve suda batmaz. Hiçbir savaş aleti ona işlemez. Nûşirevân zamanında o hayvan (bebr) kısıtılınca, bin atlıyı onu öldürmek için göndermişler, hayvan topluluk arasında kalınca, hepsini ya yaralamış, ya öldürmüş ya da yemiştir. Kimileri de Rüstem’in kaplan derisinden diktığı savaş elbisesi olduğunu söylerler. Kiyân savaşçılarının giydiği kabuktan yapılmış ve Cebrail’in cennetten getirmiş olduğu, padişahların uğur sayarak savaş sırasında giydikleri kıyafettir. Rum ülkesinde örülen nakışlı elbiseye derler. Her vakit, başka bir renkte görünürmüş. Mefhumun “Her saat başka bir renkte görülen nakışlı rumî dîbâ. Hızlı.” anlamlarına da işaret edilir. Firdevsî’den sonraki şairler “bebr-i beyân”ı, pehlivan anlamında kullanmıştır (Muhammed Pâdişâh, 1363, s. 595-596; Dihhudâ, 1377, s. 4346-4347).

Şehnâme’de de, yukarıda değinildiği üzere, Rüstem’in ateşte yanmayan, suda ıslanmayan bebr-i beyân adlı bir zırh giydiği ifade edilir. O, bu zırhı giyince kanat açmış kuşa dönmektedir (Firdevsi, 1994/IV, s. 104). *Şehnâme*’nin başka kısmında Pûlâdvend’in elmas kakmalı hançerini Rüstem’in sırtındaki bebr-i beyân zırhına geçiremediği tasvir edilir. Bir başka bölümde ise bebr-i beyân zırhının böbür derisinden olduğu dile getirilir (Firdevsi, 1994/IV, s. 263, 243). Sözlüklerdeki bazı bilgilerin *Şehnâme* ile örtüşmesi sözlüklerin *Şehnâme*’den yararlandığını göstermektedir.

Rûznâmecî Muhammed Şâkir’in kaleme aldığı *Acâ’ibü’l-Mahlûkât Tercümesi* adlı eserde bebrin Hindistan’a mahsus bir hayvan olduğu, ondan kuvvet yönüyle üstünlüğü, aslan ve kaplanla düşmanlığı belirtilir. Bebr, hastalandığında köpek bulup yiyince iyileşmiş. Etini yemek harammış. Öd kesesi su ile karıştırılıp başa sürülürse insana sersemlik veren hastalığa ve halüsinasyona iyi gelirmiş. Bir kadın onun öd kesesini taşısa sonsuza dek hamile kalamaz, hamileliği varsa bu durum ortadan kalkarmış. Gübresinin kokusundan karınca ortaya çıkarmış. Kılının yanması neticesinde haşerat tamamen kaçarmış (Koçoğlu, 2020, s. 254).

Bebr hakkında bilgi veren Osmanlı devrindeki kaynaklardan biri Mehmed Hafid Efendi’nin galat sözlüğü olarak telif ettiği *Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre Fî-İslâhi’l-Galatâtî’l-*

¹ Bebr için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Ebuzziyâ Tevfik, 1888, s. 239; Mehmed Bahaeddin, 1927, s. 146; İbrahim Cûdî Efendi, 1332/1913, s. 179; Ali Nazîmâ & Reşâd (Faik), 1319/1901, s. 135; Mehmed Salâhî, 1322, s. 93; Muallim Nâcî, 1322/1904, s. 152; Şemseddin Sâmî, 1317/1900, s. 179.

Meşhûre adlı eserdir. Burada bebr hakkında yukarıdakilere benzer bilgilerin yanında farklılıklar da mevcuttur. Arapçada, anılan mefhumun karşılığı olarak Farsça bebrden galat olan “nemer” kullanılır. Farsçada meşhur adı “peleng”dir. Fars lisanındaki kelimelerle zikredilen bebrî görünüş itibarıyla kaplandan ayırmak mümkün olmamıştır. *Şehnâme* resimlerine göre bebrin kaplan olduğu aşikârdır (Çağlayan, 2016, s. 144).

Yine yukarıda anılan eserdeki “Direfş-i Gâvüyânî” maddesinde konumuzla alakalı dikkat çekici bir bilgi yer almaktadır. Bu kısımda “Direfş-i Gâvüyânî”nin Dahhâk’ı öldüren Padişah Ferîdûn’un meşhur bayrağı (Çağlayan, 2016, s. 214) olduğu söylendikten sonra Dahhâk ile Demirci Gâve arasındaki hikâye anlatılır. Kendisini tıraş eden İblis’in hizmetinden memnun olan Dahhâk, İblis’e “Dileğin ne ise vereyim.” der. Şeytan, Dahhâk’ın iki omuzundan öpmek ister. İki omuzundan öptükten sonra ortadan kaybolur. Omuzlardan iki et parçası peyda olur. Gittikçe yılan şeklini alan bu et parçalarına zamanın hekimleri çare bulamazlar. Yine şeytan, Dahhâk’ın yanına gelip yılanların her birine günlük bir sabi beyni vermesini öğütler. Bundan dolayı sayısız çocuğun öldürülmesiyle ebeveynleri üzüntüye gark olur. Daha önce iki can parçasını Dahhâk’a kurban eden Demirci Gâve’nin çocuklarına yine sıra gelir. Gâve, öküz başlı gürz imali ile yakınlık elde ettiği hekime gidip ilaç ister. Hekim, Gâve’nin demircilik yaparken kullandığı bebr derisinden olan tabaklanmış deriyi parlatıp temizleyip onun her yerine tılsım koyar (Çağlayan, 2016, s. 215).

Bir rivayete göre tabaklanmış deri parçası üzerinde yazılı tılsım demir dövülürken çıkan ateş kıvılcımından hâsıl olmuştur. Fakat durum bu anlatılandan çok uzaktır. Gâve’nin çocuklarına sıra geldiğinde anılan deriyi bayrak yaparak körük çektiği bir günde Dahhâk’ın zulmünden şikâyet maksadıyla haykırmış/isyan etmiş, Dahhâk’ın zulmüne uğramış pek çok asker ortaya çıkıp onunla birlikte Dahhâk ile savaşa başlamışlardır. Dahhâk’ın askerlerinden her kimin nazarı o sancağa rast gelse² kendi rızaları ile Gâveyânîlere katılmışlardır. Ferîdûn’u saklandığı yerden alan askerler İsfahan’a girmişlerdir. Dahhâk padişah tahtında oturur iken bizzat Ferîdûn gidip elindeki öküz başlı gürz ile tek vuruşla onu baş aşağı edip tahta çıkmıştır (Çağlayan, 2016, s. 215).

Kutsal tılsımın uğuru ile Dahhâk konuşmaya mecal bulamadan helak olur. Dahhâk’tan sonraki İran padişahları zikredilen bayrağı (Direfş-i Gâvüyânî) kıymetli taşlarla süsleyip her zaman düşmanla karşılaştıklarında önlerinde taşırlarmış. Müslümanlarla karşılaşınca kadar kutsal tılsımın uğuru ile daha sonraki Acem bayrakları zafere ulaşırlarmış. Hz. Ömer’in zamanında Hz. Sa’d bin Ebî Vakkâs, Acem kisrası Yezdicerd bin Şehriyâr’ın kökünü kazımak için gönderilir. İki ordu arasında Kâdisiye Savaşı gerçekleşir (Çağlayan, 2016, s. 215). Müslümanlar her ne kadar çaba gösterirlerse de zafer elde edemez. Bunun üzerine askerlerden biri Acemlerin bayrağındaki tılsımın uğuru sayesinde galip gelediklerini ifade ettiğinde durum Hz. Ömer’e arz edilir. Onun emri ile Hz. Ali, tılsım (muska) yazıp İslam askerlerine yollar. Tılsım (muska) Müslümanların bayrağına asıldığında Acemler mağlup edilir ve Yezdicerd kaçır. Müslümanlar bu savaş neticesinde çok ganimet elde ederler. Bu ganimetler arasında “Direfş-i Gâvüyânî” olarak bilinen Acemlerin kutsal bayrağı önemliydi (Çağlayan, 2016, s. 216).

Steingass (2005, s. 214) “beyân”ın “A species of tiger” (bir kaplan türü) olduğunu rivayet eder. Ömer Zülfe de Dihhuda’dan naklen, bir kaplan türü olan “beyân”ın aslanın düşmanı olan yırtıcı bir hayvan olduğunu ve kelimenin zaman geçtikçe bebr-i beyân biçimine geçtiğini bildirir (2011, s. 41). Yine Zülfe bebr-i beyânın bebr-i beyâbandan bozma bir ibare olduğunu, sonraları beyân kelimesinin bebrden farklı bir hayvana ad olduğunu beyan eder. Beyân kelimesinin divan şiirinde genellikle bebr-i beyân biçiminde geçmekle birlikte “kaplan cinsinden yırtıcı bir hayvan” anlamıyla da şiirde söz konusu edildiğini (2011, s. 41) anlatır. Ancak Ahmet Atillâ Şentürk “bebr-i beyân” tamlamasındaki “beyân” ibaresinin hayvanın yaşadığı bölge ile ilgili bir yer olması ihtimali (2017, s. 142) üzerinde durur. Ancak Şentürk “beyân”ın neresi olduğu konusunda bir fikir ileri

² Metindeki “...her kimiñ nazarı ol drefşe dūr olsa...” (Çağlayan, 2016, s. 215) ibaresinde yer alan “dūr olsa” kelime grubunun “uzak olsa” anlamı bağlama uygun olmadığından “rast gelse” olarak çevirdik.

sürmez. Sözlüklerde “beyân”ın yer ismi olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadık. “Bebr-i beyân” ibaresinde “beyân” kelimesinin yer ismi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Zülfe’nin bebr-i beyânın bebr-i beyâbândan bozma bir ibare olduğu görüşü öne çıkmaktadır. Ayrıca Bâkî’nin (öl. 1600) aşağıdaki beytinde “bebr-i yâbân” ibaresi de bu görüşü desteklemektedir:

Şîr-i jeyâna pençe salar gâh-ı hışm u kîn

Bebr-i yabâna karşı varur vakt-i kâr-zâr

Bâkî (Küçük, 1994, s. 27)

Bu çalışmada, yukarıda temas edildiği üzere, mitolojik arka planı olan bebr ve bebr-i beyânın divan şiirine yansımaları ele alınacaktır. Makale boyutlarını aşmamak için XIII. yüzyıldan 1, XIV yüzyıldan 3, XV. yüzyıldan 21, XVI. yüzyıldan 56, XVII. yüzyıldan 47, XVIII. yüzyıldan 52, XIX. yüzyıldan 46, XX. yüzyıldan 4 divan olmak üzere 230 eserde bebr kavramına yönelik okumalar gerçekleştirildi.³ Neticede XIV. yüzyılda 1 divanda, XV. yüzyılda 3 divanda, XVI. yüzyılda 20 divanda, XVII. yüzyılda 11 divanda, XVIII. yüzyılda 7 divanda, XIX yüzyılda 2 divanda bebr mefhumu ile karşılaşmıştır. Dokuz şiirde bebr mefhumuna yer vermeleriyle Nev’î-zâde Atâyî (öl. 1635) ve Gelibolulu Mustafa Âlî (öl. 1600) en fazla bu mefhumu kullanan şairler olmuşlardır. Böylece 230 divanın 44’ünde bebr imgesi saptanmıştır. Makalede öncelikle bebrle ilgili hususlar kısaca ifade edilecektir. Daha sonra bebr-i beyânla ilgili hususlara işaret edilecektir.

1. Bebrin Çeşitli Özelliklerinin Şiire Aksi

Dede Ömer Rûşenî (öl. 1487) (Tavukcu, t.y., s. 160), aslan’dan daha kuvvetli oluşuna; Bosnalı Âsım (öl. 1710) (Kurtoğlu, 2018, s. 245), avcılığına; Diyarbakırlı Lebîb (öl. 1768-69) (Kurtoğlu, 2017, s. 311), hızına; Hayâlî Bey (öl. 1557) (Tarkan, 1945, s. 429) ve Vahyî (öl. 1718) (Taş, 2017, s. 33), kuvveti dolayısıyla diğer hayvanlarla tezat oluşturmaya; Üsküdarlı Aşkî (öl. 1576-77) (Uzun, 2011, s. 528, 587), postuna/rengine; Nev’î-zâde Atâyî (Karaköse, 2017, s. 26), ser-keşliğine/inatçılığına; Şeyhî Mehmed (öl. 1635) (Dönmez-Parlak, 2006, s. 98) ve Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018, s. 244), sesine; Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018, s. 212), sonbaharda şehre inmesine; Azmîzâde Hâletî (öl. 1631) (Kaya, 2017, s. 173), tehlikeli ve zararlı oluşuna şiirlerinde yer vermiştir.

18. yüzyıl şairlerinden Âsaf (öl.?) (Kaya, 2009, s. 884), bebr ile pelengi (kaplanı); Şeyhî Mehmed (Dönmez-Parlak, 2006, s. 98) ve Sehâbî (öl. 1562/63 veya 1563/64) (Bayak, 2017, s. 48) bebr ile nehengi (timsahı); yine Âsaf (Kaya, 2009, s. 629), bebr ile şîri (aslanı) birlikte kullanmışlardır.

17. yüzyıl şairleri arasında yer alan Mevlânâ Himmetî (öl.?) (Emre, 2019, s. 163, 313), 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşayan Sâfi Baba (öl. ?) (Aykanat, 2015, s. 211), Kâdirîliğe intisap eden ve 17. asırda eser veren Muhyiddîn Kâdirî (öl. ?) (Dağdelen, 2011, s. 102) din ve tasavvuf bağlamında ele almışlardır.

Bursalı Rahmî (öl. 1567/68) (Erdoğan, 2017, s. 49) askerleri; Behîştî (öl. 1571-72) (Aydemir, 2000, s. 209) ve Edirneli Nazmî (öl. 1585-86), (Üst, 2011, s. 6908) âşığı; Dede Ömer Rûşenî (Tavukcu, t.y., s. 192) ve Kabûlî (öl. 1591-1592) (Erdoğan, 2008, s. 611), aşkı; Behîştî (Aydemir, 2000, s. 500) ve Mesîhî (öl. 1512) (Mengi, 2014, s. 117), bulutu; 17. asır şairlerinden Rehâyî (öl. ?) (Yerdemir, 2007, s. 75), canı; Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 164), Bosnalı Âsım (Kurtoğlu, 2018, s. 320) ve Sünbülzâde Vehbî (öl. 1809) (Yenikale, 2017, s. 327), feleği; Şâhî (öl. 1562) (Kılıç, 2000, s. 239) ve Gelibolu Sürûrî (öl. 1562) (Ünver, 2010, s. 565), gamı; Âsaf (Kaya, 2009, s. 629), gönlü; yine Âsaf (Kaya, 2009, s. 485), güneşi; Sehâbî (Bayak, 2017, s. 48), kaşları; Edirneli Nazmî (Üst, 2011, s. 3991) ve Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018, s. 1016), insanı; Rehâyî (Yerdemir, 2007, s. 57), yüceliği (mehâbeti) bebre benzetmişlerdir. Ayrıca Gelibolulu Mustafa Âlî

³ Yüzyıllara ait divan sayısının farklı olması çok sayıda esere ulaşmak kaygısından kaynaklanmaktadır.

(Aksoyak, 2018, s. 322), Nev'î-zâde Atâyî (Karaköse, 2017, s. 143) ve Mevlânâ Himmetî (Emre, 2019, s. 300) gibi şairler de kendilerini bebr olarak tahayyül etmişlerdir.

Âşık Çelebi (öl. 1572) (Kılıç, 2017, s. 37), Zâtî (öl. 1546) (Kurtoğlu, 2017, s. 76, 86), Süheylî (öl. 1633-34) (Harmancı, 2007, s. 79) ve Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 147) övdüğü şahısları güç ve kudret bakımından bebr olarak hayal etmişlerdir. Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 90) ve Nakşî-i Eyyûbî (öl. 1764) (Açıkgöz, 2016, s. 302) memduhun bebre hükmünü yürüttüğünü tasavvur etmiştir. Ahmedî (öl. 1410'dan sonra?) (Akdoğan, t.y., s. 23, 201), Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 107) ve Nev'î-zâde Atâyî (Karaköse, 2017, s. 116) gibi şairler memduhlarının bebrî avladığını iddia etmişlerdir.

Divanlarda bebrin mitolojik özelliğine açıkça atıfta bulunan beyitlere pek rastlanılmamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere mitolojide bebrî Rüstem'in öldürdüğü rivayet edilir. Bosnalı Âsım, aşağıdaki beytinde bu mitolojik bilgiden yararlanır. Şair, Bosna Valisi Mehmet Paşa'nın yiğitliğini *Şehnâme* kahramanları aracılığıyla anlatır. Kuvveti ve kahramanlığı vurgulanmak için Paşa, çok kükreyen yırtıcı aslanın ve erkek bebrin başını kesen, *Şehnâme*'de kuvveti ile kendisine yer verilen Rüstem olarak resmedilir. Mısrada bebr ile aslan güç ve kudreti temsil etmektedir. Ayrıca bebrin bin yiğidi öldürmesine karşın Rüstem tarafından öldürülmesi hadisesi perspektifinde beyit düzenlenmektedir:

Sâm-ı Sührâb-tüvân Güstehem-i Giv-neberd

Rüstem-i ser-şiken-i bebr-i ner ü şîr-i ücem

Bosnalı Âsım (Kurtoğlu, 2018, s. 99)

“Sührap güçlü Sam, savaş Giv'inin Güstehem'i... Çok kükremiş yırtıcı aslan ve erkek bebrin başını kesen Rüstem...”

2. Bebr-i Beyân İle İlgili Çeşitli Tasvirler

Bebr ve bebr-i beyân ile ilgili divanlarda yapılan incelemeler neticesinde şairlerin “bebr-i beyân” ibaresiyle çeşitli imgelere başvurdukları görüldü. Bu nedenle bebr-i beyân kavramını irdeleme gereği duyduk.

2.1. İbarenin Bebr Mefhumunu Karşılması

“Bebr-i beyân” ile imgeler gerçekleştiren bazı şairler, Ömer Zülfe'nin izah ettiği gibi ibareye “yırtıcı bir hayvan” (2011, s. 41) anlamı yüklemişlerdir.

16. yüzyıl şairlerinden Hatmî (öl. ?) “zirih” redifli bir gazel yazmıştır. Bu şiir zırhla ilgili çeşitli hayaller ve tasarımlarla bezenmiştir. Üçüncü beyitteki “bebr-i beyâbân” tabiri dikkat çekicidir. Bu ibareye yabancı bebr manası vermek mümkündür:

Geyeli dîn yolına 'asker-i İslâm yapını

Döndi her birisi bir bebr-i beyâbâna zirih

Hatmî (Yücel-Turan, 2017, s. 223)

“İslam askeri din uğruna zırhla kaplandığından beri her biri bir bebr-i beyâna döndü.”

Muvakkit-zâde Muhammed Pertev (öl. 1807-1808) *Şehnâme* kahramanlarından Rüstem'e telmihte bulunularak oldukça soğuk bir hava manzarası çizmektedir. Soğuk o kadar şiddetlidir ki resimde ya da zihinde tasavvur edilen Rüstem, elbisesi bebr-i beyân postundan olsa dahi titreyecektir:

Olsa da câmesi ger bebr-i beyân pûstından

Bu hevâda püser-i Zâl-i musavver ditirer

Muvakkit-zâde Muhammed Pertev (Bektaş, 2017, s. 117)

“Bebr-i beyân postundan elbisesi olsa da bu havada resimde/zihinde tasavvur edilen Zal’in oğlu bile titrer.”

2.2. İham-ı Tenasüp Sanatı İle Ele Alınışı

Bebr-i beyân imgesi ile kurgulanan kimi beyitlerde “bebr” ve “beyân” kelimelerinin anlamlarından yararlanılarak iham-ı tenasüp sanatı ortaya konulmuştur.

Aşk ve hayret, âşık olanların nitelikleri olarak başta gelir. Sehâbî, bu iki unsurun, aklın nükteli söz söyleyenini yıktığını/yok ettiğinden söz ediyor. Burada âşıkların aşk ve hayret sebebiyle akıllı konuşamadıklarına değinmektedir. Şair, ikinci mısırda marifet vadisinin beyan bebrinin/bebr-i beyânının yıkıldığını ilan ediyor. “Bebr-i beyân” ibaresi “yırtıcı bir hayvan” anlamına gelmektedir. Ancak beyitte beyan bebr-i olarak da değerlendirilebilir. Böylece nükte-dân kelimesiyle alakalı olarak iham-ı tenasüp sanatı baş göstermiştir:

‘İşk u hayret başda ‘aklun nükte-dânın yıkdılar

Ma’rifet vâdisinin bebr-i beyânın yıkdılar

Sehâbî (Bayak, 2017, s. 51)

“Aşk ve hayret başta aklın nükteli söz söyleyenini yıktılar. Marifet vadisinin beyan bebrini yıktılar.”

Manalar, Fazlî’nin (öl. 1564) şiirine kudret pençesini vurmuş ve ele geçirmiştir. Şair, şiirinin mana bakımından gücünü ön plana çıkarmaktadır. Hâl böyle olunca dağa teşbih edilen nazımda bebr-i beyân zuhur etmiştir. Meânî ve beyân kelimeleri belagatin alt dallarıdır. Bebr-i beyân tamlamasındaki beyân kelimesi belagatin bir alt dalı olarak beyitte yer almış, kûh-sâr (dağ) ve pençe-i kudret kelimelerinin çağrışımıyla bebr-i beyân (zırh) anlamı ortaya çıkmıştır. Anılan kelimenin belagatla ilgili anlamı iham-ı tenasüp oluşturmaktadır:

Me’ânî şi’rine Fazlî uraldan pençe-i kudret

Senün kûh-sâr-ı nazmunda olur bebr-i beyân peydâ

Fazlî (Özkat, 2005, s. 301)

“Ey Fazlî! Manalar, şiirine kudret pençesini vurduğundan beri senin nazımının dağında bebr-i beyân/beyanın bebr-i görünür.”

Birinci çokluk kişi zamirinin özne olduğu gazelde şair bireysel özelliklerini saymaktadır. İlk mısırda şair, cahil kişilerin davranışlarının kötü etkilerini bir sonbahar gibi giderdikleri kanaatine sahiptir. Bu durumu cahilin hâllerine hazan oldukları biçiminde okuyuculara yansıtır. İkinci mısırda ise sazlıktaki aslan ve söz bebr-i beyân olduklarını iddia eder. Bebr-i beyân zırh olarak düşünüldüğünde sözün sağlamlığı vurgulanmak istenmiştir. Beyitteki söz kelimesi dolayısıyla beyan mefhumu ile iham-ı tenasüp sanatının gerçekleştirildiği söylenebilir. Sözün bebr-i beyân olarak tahayyül edilmesi güçlülüğü sebebiyledir:

Hazân⁴ oluruz câhilün evzâ’ına ki biz

Ki şi’r-i neyistân suhan-ı bebr-i beyânız

Nûrî İbrahim (Güngör, 2013, s. 146)

“Biz cahilin hâllerine hazan oluruz ki biz sazlıktaki aslan, beyan bebrinin sözüyüz.”

⁴ Hazân kelimesi Nûrî İbrahim’in eserinin neşrinde (Güngör, 2013, s. 146) “gazân” olarak yer almıştır.

Gelibolulu Mustafa Âlî “Kasîde-i Ceng Der-medh-i Osmân Paşa” başlığını taşıyan bir şiir kaleme almıştır. Bu şiirdeki beyitte Osman Paşa’ya çeşitli niteliklerle hitap edilir. Paşa’nın bebr davranışa/tavra sahip olması onun yiğitliğinin övülüş biçimlerinden biridir. İlâveten bebr ve beyân ibarelerinin aynı mısra içerisinde kullanılmasıyla “bebr-i beyân” tamlamasına gönderme yapılmıştır:

Ey bebr-kîrdâr u hizebr-i beyân-ı ceng

V’ey Erdşîr-i ma’reke şîr-i jiyân-ı ceng

Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018, s. 234)

“Ey işi/tarzı bebr (gibi olan Osman Paşa)! Ceng beyânı ve aslanı! Ve ey harp meydanının Erdişir’i, savaşın kükreyen aslanı!”

Azmîzâde Hâletî Kapu Ağası Gazanfer Ağa için yazdığı kıta-yı kebiresinde geçen beyitte onun zamanındaki adaleti mübalağalı bir şekilde işlenmektedir. Zira dağ tepesindeki bebr zayıf ve güçsüz koyuna durmadan kalbinin temiz olduğunu beyan etmektedir. Beytin kurgusunda “bebr” ve “beyân” ibareleri ayrı yerlerde kullanılsa da akılda bebr-i beyânı çağrıştırmaktadır:

Devr-i ‘adâletinde anun bebr-i kûh-sâr

Mîş-i za’ife turma hulûsın ider beyân

Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2017, s. 204)

“(Onun) adaletinin döneminde dağ tepesinde yaşayan bebr güçsüz koyuna durmadan kalbinin temiz olduğunu anlatır.”

Yukarıda bebr ile dilimizdeki böbürlenmek ibaresi arasındaki ilişkiye temas edilmişti. Bebrlenmek ibaresinin dilimizde böbürlenmek olarak telaffuz edildiği aşîkârdır. *Türkçe Sözlük*’teki “böbürlenmek” kelimesine verilen (1998/I, s. 342) “övnerek kabarmak, kurulmak” manasının bebrin avı üzerine saldırdığı zaman derisindeki tüylerin kabarıp korkunç bir görünüş kazanmasıyla ilgili olduğu kaydedilmiştir. 18. asır şairi Kâil’in (öl.) beytindeki “böbürlendün” ve “bebr” ibareleri akla yukarıdaki ilgiyi getirmektedir:

Böbürlendün sen ey âhû bize sahrâ-yı nâz içre

Yaraşmaz âhuvâne vâdi-yi bebr u esed zâlim

Kâil (Al-Owais, 2009, s. 103)

“Ey ahu! Sen bize naz ovası içerisinde böbürlendin. Vadideki bebr ve aslanın ceylanlara zalim olması yakışmaz.”

2.3. Rengi

IV. Mehmet (1648-1687) için kaleme alınan kasidedeki beyitte o, *Şehnâme* kahramanlarından Rüstem’e benzetilir. Atını sürdüğünde düşmanın gözü bulanık/donuk görmektedir. Bulanık görme hadisesinin ya atın çıkardığı tozlardan ya da sultanın at sürüşündeki heybet karşısında düşmanların heyecanından kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Bulanık görme, altın benekli elbise olan bebr-i beyâna teşbih edilmektedir. Bebr-i beyân, Rüstem’in giydiği bir elbisedir ve şair somutlama yapmak için bu elbise ve niteliklerinden faydalanmaktadır. Kaplanın derisi sarı ve siyah renkleri içermektedir. IV. Mehmet’in altınla işlenmiş elbisesi bebr-i beyân gibidir:

At salsa Rüstemâne eder hasmı hîre-çeşm

Altun benekli câmesi bebr-i beyân gibi

Nâilî (İpekten, 2019, s. 94)

“Rüstem gibi atını sürse düşmanın gözü altın benekli elbisesini bebr-i beyân gibi bulanık görür.”

Münîrî (öl. 1521?) II. Bâyezid'in (öl. 1512) oğlu Şehzade Ahmed'in (öl. 1513) gözünün rahatsızlanması üzerine “Berây-ı Derd-i Çeşm-i Sultân Ahmed Tâle Bekâhu” (Ömrü Uzun Olsun, Sultan Ahmed'in Gözünün Hastalığı Hakkında) başlıklı şiir kaleme alır. Bu şiirde onun gözünün rahatsızlığı çeşitli hüsn-i talillerle birlikte betimlenir. Bunlardan birinde onun gözü açık istiare yoluyla nergise teşbih edilmiştir. Kanlı gözler öfkelenmiş olarak yorumlanmıştır. Beyaz taç yapraklarının ortasında sarı renge sahip nergis ile insan gözünün beyaz kısmının kanlanması arasında bir ilgi kurulmuştur. Ayrıca divan şiirinde gözün benzetilenleri arasında nergisin olduğu bilinen bir gerçektir. Beyit iki kısımdan oluşmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle beyit, şehzadenin göz rahatsızlığının alametlerinden ikisi üzerine inşa edilmiştir. İlki gözün kanlanmasıdır. Bu hususa “Nergisün hışm eylemiş.” ibaresiyle işaret edilmiştir. İkincisi ise gözlerinin yaşarmasıdır. Bu durum da hüsn-i talil sanatı ile ifade edilmiştir: (O göz) ay yüzlülere bakmamak için mavi ipek kumaştan örtü yapmıştır. Şehzade Ahmed'in gözlerinin yaşarıp suyla dolu olması mavi ipek kumaştan örtüyle gözünü kapatması olarak telakki edilmiştir. Şehzade Ahmed'in gözü bebr-i beyân olarak hayal edilmiştir. Bu benzetmede güç ve kudret amil olmuştur. Bununla birlikte beyit bebr-i beyânın renginin mavi olabileceğini de düşündürmektedir:

Nergisün hışm eylemiş meh-rûlara bakmamaga

Nîl-gûn vâlâ-yı burka' kılmış ol bebr-i beyân

Münîrî (Ersoy, 2017, s. 331)

“Nergis gibi gözün öfkelenmiş. O bebr-i beyân, ay yüzlülere bakmamak için (gözüne) mavi ipek kumaştan örtü çekmiş.”

2.4. Zırh Olarak Bebr-i Beyân

Vezir Fazıl Ahmed Paşa (öl. 1676) övgüsünde kaleme alınan kasidede onun bazı niteliklerine temas edilmiştir. O, kılıcının ağzına düşmanın başını lokma olarak vermiştir. Altın işlemeli zırh ile (sanki) bebr-i beyândır. Burada bebr-i beyân tabiri ile elbiseyi giyen Rüstem kastedilerek mecaz-ı mürsel sanatı yapılmıştır. Vezir Fazıl Ahmed Paşa açık istiare yoluyla bebr-i beyâna yani Rüstem'e benzetilerek övülmüştür. Bebr-i beyânın altın işlemeli bir zırh olarak tasvir edilmesi kayda değerdir:

Ser-i a'dâyı virüp tu'me dehân-ı tîge

Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân hoş geldün

Nâilî-i Kadîm (İpekten, 2019, s. 197)

“Ey bebr-i beyân! Kılıcın ağzına düşmanın başını lokma olarak verip altın işlemeli zırh ile hoş geldin.”

17. asır şairlerinden Kavsî (öl. ?), Kırım Hanı I. Selim Giray Han'ı, savaş (meydanının) kaplanı ve çetin savaşın bebr-i beyânı olarak tavsif etmektedir. Selim Giray için bebr-i beyân tabirinin kullanılması savaş araçlarının ona işlememesi hayali ve savaş meydanında gösterdiği yiğitlik dolayısıyla olmalıdır:

Peleng-i ma'reke bebr-i beyân-ı zûr-ı neberd

Künâmı bîşe-i tevîk olan gazañferdir

Kavsî (Çakır, 2008, s. 248)

“(Kırım Hanı I. Selim Girây) savaş (meydanının) kaplanı, çetin savaşın bebr-i beyânı! Yuvası Allah'ın yardımı ormanı olan aslandır.”

Aşağıdaki beyitte yan bakış, keskin ve öldürücü niteliğiyle elmas parçası ile zinetlenmiş (Allah'ın takdirini gerçekleştiren) kaza kılıcına benzetiliyor. Böyle bir yan bakış Rüstem'in giydiği bebr-i beyân zırhına bakış yarası açmıştır. Sevgilinin yan bakışının keskinliği ve öldürücülüğü Rüstem'in giydiği ve savaş aletlerinin işlemediği düşünülen zırhı delmesiyle ifade ediliyor:

Elmâs-pâre tîg-i kazâdur o gamze kim

Bebr-i beyân-ı Rüsteme zahm-ı nigâh açar

Nâilî-i Kadîm (İpekten, 2019, s. 311)

“Elmas parçası (ile süslü) kaza kılıcı olan yan bakış Rüstem'in bebr-i beyânına (elbisesine) bakış yarası açar.”

Vezir İbrahim Paşa'nın (öl. 1536) övgüsünde kaleme alınan beyitte onun yüceliğinin merkezinde yılan, kamçı; kükreyen aslan ise (uysallaşarak) at olmuştur. İbrahim Paşa yiğitliğiyle *Şehnâme* kahramanlarından Rüstem olarak hayal edilmiştir. “Bebr-i yabân” ibaresi ile mecaz-ı mürsel sanatı vasıtasıyla bebr postundan mamul zırh söylenmek istenmiştir. Gökyüzü ise Rüstem'in bebr-i beyân adlı elbisesine/zırhına benzetilmiştir. Muhtemeldir ki geceleyin yıldızlarla dolu gökyüzünün görüntüsü şairin aklına bu imgeyi getirmiştir:

Sipîhr bebr-i yabân Rüstem-i şecâ'atine

Celâli kutbına mâr oldı kamçı şîr-i ner at

Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018, s. 219)

“(İbrahim Paşa'nın) yiğitliğinin Rüstem'ine gökyüzü yaban bebr-i. Ululuğunun merkezinde yılan kamçı, kükreyen aslan ise at oldu.”

Sonuç

Divan şiirinin Fars mitolojisi kökenli canlılarından/hayvanlarından biri bebrdir. Osmanlı döneminde kaleme alınan sözlüklerde kısa bilgiler aktarılmıştır. Bu sözlük müelliflerinden Mehmet Salâhî diğerlerinden farklı olarak biraz daha ayrıntı ve mitolojik öğeleri okuyucu ile paylaşır. Farsça sözlük yazarlarından Muhammed Pâdişâh ve Ali Ekber Dihhudâ, Osmanlı Türkçesi sözlüklerine nazaran daha fazla bilgi verip bu canlının mitolojik yönüne daha çok değinmişler, fiziki nitelikleri üzerinde ise az durmuşlardır.

Divanlarda yapılan incelemeler neticesinde şairlerin Fars mitolojisindeki nakillere uygun olarak bebrle ilgili farklı tasarruflarda bulundukları, mefhumla çeşitli tamlamalar oluşturdukları görüldü. Bu tamlamalar içerisinde en fazla bebr-i beyân ibaresine rastlanır. Bilhassa bu ibare sebebiyle Fars mitolojisine müracaat etmek gerekir. Rüstem, bin yiğidin öldüremediği, bebr-i öldürmüş, onun derisinden imal edilmiş elbiseyi/zırhı savaş günlerinde giymiştir. Savaş araçları bebrin derisine işlemediği gibi bunun derisinden yapılan, Rüstem'in savaş günlerinde giydiği bebr-i beyâna da etki etmezmiş. Şiirlerde bu nitelikten hareket edilen ya da bu duruma gönderme yapılan beyitlere tesadüf edilmiştir. Fars mitolojisine dair söylencelerden faydalanan/etkilenen şairlerimiz bebrle ilgili oldukça fazla sayıda beyitler söylemişlerdir.

Bebrle ilgili beyitlerin çoğunlukla kasidelerde bulunması dikkat çekmektedir. Divan şairleri övdükleri şahsı bin yiğidi öldüren bebre teşbih etmişlerdir. Bebrle ilgili imgelerden biri övülen şahsın onu avlamasıdır. Bu tarz imgelerde bebr ile ilgili mitolojinin arka planını bilen okuyuculara bin yiğidin öldüremediği canavarı methedilen kahramanın öldürdüğü mesajı verilerek memduhun güç ve kudreti gösterilmeye gayret edilir. Anlatılmak istenen imgeyi/mesajı anlamak için bebr ile ilgili anlatılara vakıf olmak zorunluluğu vardır. Hatta şairler daha ileri giderek hayal/sanat dünyalarında memduhun hükmü/iradesi ile bebrin çeşitli hayvanlarla dostluk etmesini sağlamıştır. Ayrıca beyitlerde bebrle birlikte *Şehnâme* kahramanlarından Rüstem de anılmak suretiyle akla mitolojik anlatıyı getirecek biçimde kurgular gerçekleştirilerek şiire anlamsal zenginlik ve derinlik

katılmıştır. Konuyla ilgili beyitlerde ve sözlüklerde bebrî öldürenin Rüstem olduğu belirtilmesine karşın sadece tek bir beyitte Rehâyî, Efrâsiyâb ismini öne sürmektedir.

Aslandan daha kuvvetli olması, avcı oluşu, hızı, kuvveti, postu/rengi, serkeşliği/ınatçılığı, sesi, sonbaharda şehre inmesi, tehlikeli ve zararlı oluşu bebrin beyitlere yansıyan birkaç özelliğidir. Kimi şiirde bebr, farklı canlılarla tenasüp ve tezat sanatı içerisinde kullanılmıştır. Bazı beyitlerde ise şairler bebr mefhumunu dinî ve tasavvufî bağlamda ele almıştır. Şiirlerde askerler, âşık, aşk, bulut, can, felek, gam, gönül, güneş, kaşlar, insan, şairler, yücelik gibi çeşitli unsurların bebre teşbihi söz konusudur. Şairler, bebr ile ilgili şiirlerde farklı edebî sanatlara müracaat etmişlerdir. Bunlardan göze çarpanı iham-ı tenasüptür. Şairlerin “bebr” ile “beyân” kelimelerini ayrı yazıp “bebr-i beyân” ibaresini akla getirme çabasıyla iham-ı tenasüp sanatı açığa çıkmıştır. Pek çok beyitte bebrin gücü ve kudreti simgelediğini de ayrıca ifade etmek gerekmektedir.

“Bebr-i beyân” tabirinin bazı beyitlerde “Rüstem’in avladığı yırtıcı ve zararlı bir hayvan”, bazılarında da “Rüstem’in savaş günlerinde giydiği zırh” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Rüstem ya da Cebail’in bu kıyafeti cennetten getirdiğine dair bir beyit bulunmamaktadır. İranlıların bebr derisine tılsım koyarak yaptıkları bayrak (Direfş-i Gâvüyânî) bebr ile ilgili beyitlerde zikredilmemiştir.

Kaynakça

- Açıkgöz, C. (2016). *Nakşî-i Eyyûbî [Ö. 1764] hayatı, sanatı ve divanı (inceleme-transkripsiyonlu metin, nesre çeviri)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Alî Nazîmâ - Reşâd (Faik). (1319/1901). *Mükemmel Osmanlı lügati*. Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- AL-Owais, T. (2009). *Kâil dîvânı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpay-Tekin, Gönül (2020). Divan edebiyatındaki bazı motiflerin mitolojik kökenleri. *Sîmurg’un kanadı, mitoloji ve edebiyat makaleleri, makaleler/ikinci kitap*. Yeditepe Yayınevi.
- Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>)
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>)
- Aydemir, Y. (2000). *Behiştî divanı: Behiştî, hayatı, şahsiyeti, eserleri ve divanının tenkidli metni*. MEB Yayınları.
- Aykanat, T. (2015). *Sâfi Baba ve dîvânı (inceleme-karşılaştırmalı metin-sadeleştirme-sözlük-dizin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batıslam, H. D. (2002). Divan şiirinin mitolojik kuşları: hümâ, anka ve simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (7), 185-208.
- Bayak, C. (2017). *Sehâbî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf?0>)
- Bektaş, E. (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>)
- Çağlayan, N. (2016). *Mehmed Hafîd ed-dürerü’l-müntehabâtü’l-mensûre fî-islâhi’l-galatâtî’l-meşhûre (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çakır, M. (2008). *Kavsî, hayatı, edebî kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağdelen, S. (2011). *Muhyiddîn Kâdirî'nin nasihat-nâme adlı dîvânı (İnceleme - Metin)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dihhudâ, A. E. (1377), *Lugatnâme-i Dihhudâ*, C. III, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran.
- Dönmez-Parlak, B. (2006). *Eğridirli Şeyhi Mehmet efendi'nin divanının incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ebuzziyâ Tevfik. (1888), *Lugat-i Ebuzziyâ*. Matbaa-i Ebuzziyâ.
- Emre, A. (2019). *Mevlânâ Himmetî divanı ve bağlamli dizini*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. (2008). *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, edebî kişiliği ve divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>)
- Ersoy, E. (2017). *Münirî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0>)
- Güngör, E. (2013). *Nûrî İbrahim divanı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Firdevsi. (1994). *Şehnâme*. C. IV. (Çev: N. Lugal). MEB Yayınları.
- Harmanlı, E. (2007). *Süheylî dîvânı*. Akçağ Yayınları.
- İbrahim Cûdî Efendi. (1332/1913). *Lûgat-ı Cûdî*.
- İpekten, H. (2019). *Nâ'îl-i Kadîm dîvân*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf?0>)
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>)
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>)
- Kaya, H. (2009). *18. yy. şâiri Âsaf ve dîvânı (İnceleme – Tenkitli Metin – Dizin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kılıç, F. (2000). *Şehzâde Bayezid Şâhî hayatı ve divanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>)
- Kılıç, M. H. (2020). Şeyhoğlu Mustafa'nın hurşid ü ferahşad (Hurşid-nâme) Mesnevisi'nde Kozmik Unsurlar. *Turkish Studies-Language and Literature*, 15(4), 1907-1932. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.45500>
- Koçoğlu, T. (2020). *Rûznâmecî Muhammed Şâkir'in acâ'ibü'l-mahlûkât tercümesi*. Kimlik Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Lebîb dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>)
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>)

- Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58698,bosnali-asim-divanipdf.pdf?0>)
- Küçük, S. (1994). *Bâkî dîvânı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mehmed Bahaeddin. (1927). *Yeni Türkçe lügat*. Evkaf-ı İslâmiye Matbaası.
- Mehmed Salâhî. (1322). *Kâmûs-ı Osmanî*. C. I-IV. Mahmud Bey Matbaası.
- Mengi, M. (2014). *Mesîhî dîvânı*. AKM Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhan-ı Katı*. (Haz.: Öztürk, M. ve Öztürk, D.), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muallim Nâcî. (1322/1904). *Lügat-i Nâcî*. Asır Matbaası.
- Özkat, M. (2005). *Kara Fazlî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve dîvânı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Pâdişâh, M. (1363/1985). *Ferheng-i câmi'-i Fârsî-anandrec*. C. I. Kitapfurûşî-i Tahran.
- Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian-English dictionary*. Çağrı Yayınları.
- Şemseddin Sâmî. (1317/1900). *Kâmûs-ı Türkî*. İkdam Matbaası.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı şiiri kılavuzu*. C. II. OSEDAM Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey dîvânı*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Taş, H. (2017). *Vahyî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55745,vahyi-divanipdf.pdf?0>)
- Tavukçu, O. K. (t.y.). *Dede Ömer Rûşenî, hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve dîvânının tenkidli metni*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>)
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe sözlük*, C I-II, TDK Yayınları.
- Uzun, S. (2011). *Üsküdarlı Aşkî divanı tenkitli metin, nesre çeviri ve 16. yy. Osmanlı hayatının divandaki yansımaları*. [Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünver, N. (2010). *Gelibolulu Sürûrî ve divanı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üst, S. (2011). *Edirneli Nazmî dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>)
- Yerdemir, F. (2007). *Rehâyî divanı inceleme-metin-dizin*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel-Turan, H. (2017). *Hatmî dîvânı (inceleme-metin)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zülfe, Ö. (2011). *Şiirin izinde sözün gölgesinde (Osmanlı şiirinden kelimeler, kavramlar, deyimler)*. Bilgi Kültür Sanat Yayınları.